

ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ *)

Ἦ τοι

ΤΟ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΟΝ ΔΕΝΔΡΟΝ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΝΖΙΑΝΖΗΝΟΥ ΚΑΙ
Ο ΠΡΟΣ ΤΟΝ ΑΜΦΙΛΟΧΙΟΝ ΙΚΟΝΙΟΥ ΣΥΓΓΕΝΙΚΟΣ ΑΥΤΟΥ ΔΕΣΜΟΣ

ΠΑΤΡΟΛΟΓΙΚΗ ΚΑΙ ΓΕΝΕΑΛΟΓΙΚΗ ΜΕΛΕΤΗ

ΥΠΟ

ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Γ. ΜΠΟΝΗ, Δ^{ΡΟΣ} Θ. ΚΑΙ Φ.

ΤΑΚΤΙΚΟΥ ΚΑΘΗΓΗΤΟΥ ΤΗΣ ΕΚΚΛΗΣΙΑΣΤΙΚΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ
ΕΝ ΤΩ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΩ, ΑΘΗΝΩΝ

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΙΧ.

ΕΥΓΕΝΙΑ ΚΑΙ ΝΟΝΝΑ

ΘΥΓΑΤΕΡΕΣ ΓΟΡΓΟΝΙΑΣ ΚΑΙ ΑΛΥΠΙΟΥ

Ἡ Ἀλυπιανή, περὶ ἧς ἐκτενὴς λόγος ἐγένετο ἀνωτέρω, ὑπῆρξε, πιθανώτατα, τὸ πρωτότοκον τέκνον τῆς ἀδελφῆς τοῦ θείου Γρηγορίου Γοργονίας καὶ τοῦ συζύγου αὐτῆς Ἀλυπίου. Τοῦτο δὲ εἰκάζω ἐκ τῆς ὁμωνυμίας τῆς Ἀλυπιανῆς μετὰ τοῦ πατρὸς αὐτῆς, συνωδὰ τῇ ἐπικρατούσῃ τότε ἀρχῇ, ὅπως τὰ πρωτότοκα τέκνα λαμβάνωσι τὸ ὄνομα τοῦ πατρὸς αὐτῶν. Ἄλλ' ἐκτὸς τῆς Ἀλυπιανῆς, ἧτις συζευχθεῖσα μετὰ τοῦ Νικόβουλου, ἀπέκτησε τὸν ὁμώνυμον τῷ πατρὶ υἱὸν Νικόβουλον, ὡς καὶ ἕτερα τέκνα, μὴ κατονομαζόμενα ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου, τὸ ἱερὸν ζεύγος τῆς Γοργονίας, ἀδελφῆς τοῦ μεγάλου Γρηγορίου, καὶ τοῦ Ἀλυπίου, καὶ δύο ἐτέρας θυγατέρας ἔσχεν, ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ἐν τῇ περιφῆμῳ «Διαθήκῃ» αὐτοῦ μνημονευομένας¹, ἧτοι τὴν Εὐγενίαν καὶ τὴν Νόνναν, περὶ τῶν ὁποίων ἐρχόμεθα νῦν νὰ ὁμιλήσωμεν.

Ἐν τῇ «Διαθήκῃ» λοιπὸν τοῦ Γρηγορίου ταῦτα περὶ τῶν θυγατέρων τῆς Γοργονίας καὶ τοῦ Ἀλυπίου λέγονται: «Τὴν γλυκυτάτην μου θυγατέρα Ἀλυπιανὴν (τῶν γὰρ ἄλλων, Εὐγενείας (sic) τε καὶ Νόννης, ὀλίγος λόγος, ὧν καὶ ὁ βίος ἐπιλήψιμος ἐστί) βούλομαι συγγνώμην ἔχειν μοι, εἰ μηδὲν αὐτῇ καταλιπεῖν κύριος ἐγενόμην, πάντα προεπαγγελιάμενος τοῖς πτωχοῖς, μᾶλλον δὲ τοῖς μακαριωτάτοις γονεῦσιν ὑποσχομένοις ἀκολουθήσας, ὧν ἀθετῆσαι τὴν γνώμην οὐθ' ὄσιον, οὐτ' ἀσφαλὲς ἡγοῦμαι. Ὅσα μέντοι ἐκ τῶν τοῦ μακαρίου μου ἀδελφοῦ Καισαρίου πραγμάτων, ἐν ἐσθῆτι σηρικῇ ἢ λινῇ, ἢ ἑρεᾶ, ἢ βουρικαλοῖς περιλέλειπται,

* Συνέχεια ἐκ προηγουμένου τεύχους σελ. 651.

1. Migne, PG 37, 392β.

ταῦτα διαφέρειν τοῖς τέκνοις αὐτῆς βούλομαι, καὶ ἐν μηδενί, μήτ' ἐκείνην, μήτε τὰς ἀδελφὰς αὐτῆς ἐνοχλεῖν, μήτε τῷ κληρονόμῳ μου, μήτε τῇ Ἐκκλησίᾳ»¹.

Ἐκ τοῦ ἀνωτέρω χωρίου τὰς ἐξῆς ἱστορικές εἰδήσεις καρπούμεθα περὶ τῶν συγγενῶν τοῦ Γρηγορίου: α) Λόγος γίνεται περὶ τῆς Ἀλυπιανῆς, ἣν ὁ Γρηγόριος «γλυκυτάτην θυγατέρα» αὐτοῦ ὀνομάζει· β) ἀναφέρονται ἐπίσης καὶ τὰ τέκνα τῆς Ἀλυπιανῆς («ταῦτα διαφέρειν τοῖς τέκνοις αὐτῆς βούλομαι»· καὶ γ) παραλλήλως πρὸς τὴν Ἀλυπιανὴν τίθενται καὶ αἱ ἀδελφαὶ Εὐγενία καὶ Νόννα («τὴν γλυκυτάτην μου θυγατέρα Ἀλυπιανὴν—τῶν γὰρ ἄλλων, Εὐγενίας τε καὶ Νόννης, ὀλίγος λόγος, ὃν καὶ ὁ βίος ἐπιλήψιμος ἐστι—»), μάλιστα δὲ αἱ δύο τελευταῖαι καὶ ἀδελφαὶ τῆς Ἀλυπιανῆς καλοῦνται: («ταῦτα διαφέρειν τοῖς τέκνοις αὐτῆς βούλομαι καὶ ἐν μηδενί, μήτ' ἐκείνην (δηλ. τὴν Ἀλυπιανὴν), μήτε τὰς ἀδελφὰς αὐτῆς ἐνοχλεῖν»). Ἐπομένως λόγος ἐνταῦθα γίνεται περὶ τριῶν ἀδελφῶν καὶ δὴ καὶ θυγατέρων τοῦ ἱεροῦ ζεύγους Γοργονίας καὶ Ἀλυπίου, ἥτοι τῆς Ἀλυπιανῆς, ἣτις συζευχθεῖσα τὸν Νικόβουλον ἀπέκτησε τὸν ὁμώνυμον τῷ πατρὶ Νικόβουλον καὶ ἕτερα τέκνα, ἐν οἷς καὶ τὴν Ἀλυπιανὴν παρθένον, τὴν ὁμώνυμον τῇ μητρὶ αὐτῆς· τέλος δὲ τῆς Εὐγενίας καὶ τῆς Νόννης. Μνεῖα τῆς Ἀλυπιανῆς παρθένου, κόρης τῆς Ἀλυπιανῆς καὶ τοῦ Νικοβόλου, γίνεται ἐν τῇ ὑπ' ἀριθ. ΡΝΗ' συστατικῇ ἐπιστολῇ τοῦ Γρηγορίου² πρὸς τὸν ἐπίσκοπον ὕστερον Ναζιανζοῦ Εὐλάλιον, περὶ τὸ 383 ἐπισταλείῃ. Ἴδου καὶ τὸ κείμενον τῆς ἐπιστολῆς: «Οὐδὲν ἰσχυρότερον ἀληθείας, ὡς τῷ Ἐσδρα κάμοι δοκεῖ· ἢ γὰρ παρθένος Ἀλυπιανὴ κατὰ πᾶσαν ἀκριβείαν λόγον ἀπαιτουμένη παρ' ἡμῶν τοῦ οἰκείου φρονήματος, ὡς προσέταξας, ἐπαρρησιάσατο καθαρῶς τὴν ἀλήθειαν, παρθενίαν ὁμολογοῦσα, καὶ ταύτης ἐχομένη θερμότερον μὲν ἢ ὡς προσεδοκῶμεν, εὐσταθέστερον δὲ ἢ θερμότερον, ζήλω μὲν παρθενικῷ, πολιαῖς δὲ ταῖς ἀποκρίσεσι· καὶ τὸ τραχὺ τῆς ἐρωτήσεως ἡμῶν τῷ τέλει χρηστὸν ἐφάνη· τὸ γὰρ στεροδὸν τῆς γνώμης μᾶλλον διέδειξε. Ταῦτ' οὖν εἰδὼς ὑπερεύχον τε τῆς παιδός· καὶ ἦν ἔλαβεν ἀρχὴν τῆς σωτηρίας γεώρησον, εἰς δόξαν Θεοῦ τε καὶ ἡμῶν, καὶ παντός του τῶν ευλαβῶν τάγματος».

Ἐκ τῶν δύο ἀνεπιῶν τοῦ Γρηγορίου, τῶν θυγατέρων τῆς Γοργονίας καὶ Ἀλυπίου, δηλ. τῆς Εὐγενίας καὶ τῆς Νόννης, μία ἐξ αὐτῶν φαίνεται ὅτι ἐνυμφεῦθη τὸν ἐν τῇ «Διαθήκῃ» ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ὡς «γαμβρὸν» αὐτοῦ μνημονευόμενον Μελέτιον³: «Μελέτιος ὁ γαμβρός μου, τὸ κτήμα τὸ ἐν Ἀπηνζινῶ τὸ ἐκ τῶν Εὐφημίου, ἴστω κακῶς κατέχων. Καὶ

1. Migne, PG 37, 392β.

2. Migne, PG 37, 265B.

3. Πρβ. καὶ σημ. 38 παρὰ Migne, PG 37, 393.

ὑπὲρ τούτου καὶ πρότερον ἐπέστειλα πολλάκις τῷ Εὐφρημίῳ, ἀνανδρίαν αὐτοῦ καταγινώσκων, εἰ μὴ τὸ ἑαυτοῦ ἀναῤῥύσαιτο. Καὶ νῦν μαρτύρομαι πάντας καὶ ἄρχοντας καὶ ἄρχομένους, ὅτι ἀδικεῖται ὁ Εὐφρημίος· χρὴ γὰρ Εὐφρημίῳ ἀποκαταστήναι τὸ κτῆμα¹». Περὶ τοῦ Εὐφρημίου τούτου ἐκτενὴς λόγος ἐγένετο ἀνωτέρω, ἔνθα διεκρίναμεν τὸν δώδυκτον υἱὸν τοῦ Ἀμφιλοχίου καὶ τῆς Λιβίας, τὸν προώρως ἀποβιώσαντα, ἀπὸ τοῦ προκειμένου ἐν τῇ «Διαθήκῃ» ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου μνημονευομένου.

Περὶ τῆς Εὐγενίας λόγος γίνεται καὶ ἐν τῇ ὑπ' αριθ. ΡΕ² ἐπιστολῇ τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν Θεόδωρον τὸν Τυανέα. Δυστυχῶς τὸ περιεχόμενον τῆς ἐπιστολῆς εἶναι τόσον σύντομον καὶ ἐν τῇ περιεκτικότητι του τόσον ἀσαφές, ὥστε δὲν δυνάμεθα νὰ συναγάγωμεν ἐκ τοῦ περιεχομένου σαφεστέρας εἰδήσεις περὶ τοῦ προσώπου τῆς Εὐγενίας. Τοῦτο μόνον ὡς λίαν πιθανὸν δύναται νὰ συναχθῆ ἐκ τῆς ἐπιστολῆς· ὅτι ἡ Εὐγενία εἶχεν ἀναλάβει τὴν ἀνατροφὴν ἀνεψιάς της τινός, ἴσως ὄρφανῆς. Ἡ Γοργονία, πιθανώτατα («τῶν τῇ ἐγγόνῃ παρὰ τῆς τιτθῆς καταλειφθέντων»), κατέλιπε κληρονομίαν τινὰ τῇ ὄρφανῇ, ἣν διεξεδίκουν καὶ ἕτεροι συγγενεῖς. Τὸ ζήτημα περιήχθη, ἴσως, μέχρι τῶν δικαστηρίων ἢ προσήχθη εἰς τὸν ἐπίσκοπον πρὸς λύσιν. Ἐντεῦθεν ὁ Γρηγόριος γράφει τῷ Θεόδωρῳ, ἵνα μεσιτεύσῃ ὑπὲρ τῆς ἀδικουμένης Εὐγενίας, τὸ βάρος τῆς διατροφῆς καὶ ἀνατροφῆς ἀναδεχθείσης τῆς κληρονόμου ἀνεψιάς. Ἴδου καὶ τὸ κείμενον: «Σὺ καὶ ἡμεῖς τοῦτο βουλόμεθα, τὰ δίκαια γενέσθαι τῇ θυγατρὶ ἡμῶν Εὐγενία παρὰ τῆς σῆς εὐλαβείας, καὶ μὴ περιδεῖν αὐτὴν ἀδικουμένην ὑπὸ τῶν αὐτῆς κληρονόμων· ἀδικηθεῖ δ' ἄν, ὡς ἐμοὶ φαίνεται, εἴ τις στερηθεῖ τῶν τῇ ἐγγόνῃ παρὰ τῆς τιτθῆς καταλειφθέντων, ἣν ἀνεθρέψατο κατὰ πᾶσαν ἐπιμέλειαν· καὶ ἀπέλιπεν ἐπ' ὀλίγοις ἀντὶ πολλῶν, ὧν ὑπισχνεῖτό τε καὶ ἤλιπεν». Μετὰ πολλῆς ἐπιφυλάξεως ἐκθέτω τὴν γενομένην μοι ὑπόθεσιν, μήπως ἢ ἐν τῇ προγενεστέρῃ ὑπ' αριθ. ΡΝΘ³ ἐπιστολῇ τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν αὐτὸν τὸ αὐτὸ 382 ἢ 383 ἔτος Θεόδωρον ἐπισταλείσῃ, μνημονομένη συγγενῆς τοῦ Γρηγορίου Ἀμαζονία, εἶναι ἡ ὄρφανή, ἣς τὴν ἀνατροφὴν ἀνεδέξατο ἡ Εὐγενία, καὶ περὶ τῆς ὁποίας ἐλλείπουσιν εἰδήσεις πληρότεραι ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου. Πάντως ὅτι πρόκειται περὶ στενωτάτης συγγενοῦς τοῦ θείου Γρηγορίου, ἀποδεικνύεται ἐκ τῆς ἐν ἀρχῇ φράσεως τῆς ἐπιστολῆς: «Αἶμα μὲν ἐμόν, θρόμμα δὲ ὑμέτερον, κτῆμα δὲ Θεῶ τῶν τιμίων προσάγω τῇ σῇ εὐλαβείᾳ τὴν αἰδεσιμωτάτην θυγατέρα ἡμῶν Ἀμαζονίαν τὴν παρθεῖνον, ἣς καὶ τὸ πιστὸν αἰδοῦμενος, καὶ τῇ ἄρρωστία τοῦ σώματος βοηθῶν, καὶ διὰ τοῦτο ἐν πᾶσι χεῖρά τε ὀρέγων

1. Migne, PG 37, 393A.

2. Migne, PG 37, 268.

3. Migne, PG 37, 265B.

καὶ κηδόμενος, προῶγμα ποιήσεις ἐλεύθερον καὶ τῆς σῆς εὐλαβείας ἄξιον, προσθήσω δέ, καὶ τῆς ἡμετέρας φιλίας»¹.

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟΝ

ΕΤΕΡΟΙ ΣΥΓΓΕΝΕΙΣ ΤΟΥ ΓΡΗΓΟΡΙΟΥ ΝΑΖΙΑΝΖΗΝΟΥ

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω συγγενῶν τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ, ὧν τὴν ἀκριβῆ καταγωγὴν καὶ τὴν πρὸς αὐτὸν συγγένειαν ἀπεδείξαμεν καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἤττον διελευκάναμεν, ἐπὶ τῶν ἔργων τοῦ μεγάλου τούτου πατρὸς στηριχθέντες, ὑπάρχει καὶ μία ἄλλη σειρὰ συγγενῶν τοῦ Γρηγορίου ἐξ αἵματος ἢ ἐξ ἀγχιστείας, ὧν τὰ ὀνόματα ἀπαντῶσιν ἐν τοῖς ἔργοις τοῦ Γρηγορίου, χωρὶς ὅμως νὰ δυνάμεθα νὰ καρπωθῶμεν ἀσφαλέστερα τεκμήρια περὶ τοῦ βαθμοῦ συγγενείας τούτων πρὸς τὸν Γρηγόριον. Ἐν τούτοις πρὸς δλοκλήρωσιν τοῦ γενεαλογικοῦ δένδρου τοῦ Γρηγορίου Ναζιανζηνοῦ εἴμεθα ὑποχρεωμένοι, καὶ παρὰ τὸ εὐάριθμον καὶ μὴ πλήρως διασαφητικὸν τῶν εἰδήσεων, νὰ ὀμιλήσωμεν καὶ περὶ αὐτῶν.

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ Χ.

ΤΟ ΓΕΝΟΣ ΤΟΥ ΝΙΚΟΔΗΜΟΥΣ

1. Ἑλλάδιος καὶ Εὐλάλιος.

Περὶ τῶν δύο τούτων ὁμαιμῶν ἀδελφῶν ἔχομεν ἱκανὰς εἰδήσεις ἐκ τῶν ἔργων τοῦ Γρηγορίου, τὴν πρὸς αὐτοὺς συγγένειαν τούτου μαρτυρούσας. Οὕτως ἐν ἔτει 365, πιθανώτατα, γράφων ὁ θεῖος Γρηγόριος πρὸς τὸν Praefectus Constantinopolitanae Καיסάριον τὴν ὑπ' ἀριθ. ΙΔ'² ἐπιστολὴν του, παρακαλεῖ νὰ βοηθήσῃ τοὺς εἰς δικαστικὸν ἀγῶνα, ἕνεκα κτηματικῆς τινος διαφορᾶς, ἐμπλακέντας «ἀνεψιούς» αὐτοῦ Ἑλλάδιον καὶ Εὐλάλιον. Ἴδου τὸ κείμενον τῆς ἐν λόγῳ ἐπιστολῆς: «Ἐυεργέτησόν τι καὶ σεαυτὸν καὶ ἡμᾶς, οἷον οὐ πολλάκις εὐεργετήσεις, ὅτι μηδὲ πολλάκις παραπίπτουσιν

1. Ἄξιον ἐξάρσεως θεωρῶ καὶ τὸ γεγονός, καθ' ὃ ὁ Γρηγόριος τὸν ὄρον «φιλία» ὑπὸ τὴν τριττὴν ἀριστοτελικὴν σημασίαν λαμβάνει. Ὡς λέγει καὶ ὁ ἀνώνυμος σχολιαστὴς τῶν λόγων τοῦ Γρηγορίου (Migne, PG 36, 906: F. 37r.) «ἢ κατὰ τὰ φιλικὰ σχέσις... τριττὴ ἢ ὡς ποιημάτων πρὸς ποιητὰς, ἢ ὡς πατέρων πρὸς υἱούς, ἢ φίλου πρὸς φίλον». Ὁ θεῖος Γρηγόριος συχνάκις τὴν λέξιν λαμβάνει καὶ ἐν τῇ ἔννοιά τῆς συγγενείας, ἢ μᾶλλον ἀποδεδειγμένως συγγενεῖς αὐτοῦ κατονομάζει καὶ προσφωνεῖ «φίλους» (Ἠρβλ. πλείονα παρὰ Κων. Γ. Μπόνη, Περὶ φιλίας γενικῶς καὶ κατὰ τὸν μέγαν Φώτιον. Ἐν Ἀθήναις 1937).

2. Migne, PG 37, 453b.

εὐεργεσίας τοιαύτης καιροί. Τῶν κυρίων μου τῶν ἀνεψιῶν πρόστηθι προστασίαν δικαιοτάτην, καμνόντων ἱκανῶς ἐπὶ κτήματι, ὅπερ ὠνήσαντο μὲν, ὡς καὶ πρὸς ἀναχώρησιν ἐπιτήδειον, καὶ τινα τοῦ βίου παρέχειν αὐτοῖς ἀνατροφήν δυνάμενον· ἐπεὶ δὲ ὠνήσαντο, πλείοσι περιπεπτώκασι δυσχεραίαις, τὰ μὲν τῶν πεπρακότεων ἀγνωμόνων πειρώμενοι, τὰ δὲ ὑπὸ τῶν γειτονούτων περικοπτόμενοι καὶ πορθούμενοι, ὥστε κέρδος εἶναι αὐτοῖς, τὸ τίμημα δὲ δεδώκασι κομισαμένοις, μεθ' ὧν προσανηλώκασιν, ὄντων οὐκ ὀλίγων, ἀπαλλαγῆναι τῆς κτήσεως. Εἰ μὲν οὖν σοὶ φίλον εἰς σεαυτὸν περιστῆσαι τὴν πραγματείαν, ὅπως ἂν κάλλιστα καὶ ἀσφαλέστατα ἔχη σοὶ τὸ συνάλλαγμα διασκευασμένῳ, τοῦτο δὴ καὶ αὐτοῖς καὶ ἡμῖν ἦδιον. Εἰ δὲ μή, τό γε δεύτερον, τῇ περιεργίᾳ καὶ ἀγνωμοσύνῃ τοῦ ἀνδρὸς ἀντίθεος σεαυτὸν, ἵνα μὴ πάντως ἐν γέ τι διὰ τὴν ἀπραγμοσύνην αὐτῶν ἔχη πλεόν, ἢ κατέχοντας ἀδικῶν, ἢ ζημιῶν ἀπαλλαττομένους. Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ ἠρυσθρίασα περὶ τούτων ἐπιστέλλων. Ἐπειδὴ γε ὁμοίως αὐτοῖς ὀφειλόμεθα, καὶ διὰ γένος, καὶ διὰ τὴν τοῦ βίου προαίρεσιν (τίνος γὰρ ἂν τις κηδοῖτο μᾶλλον, ἢ τῶν τοιούτων; ἐπὶ τῷ δὲ ἂν αἰσχύνοιτο πλεόν, ἢ τὰ τοιαῦτα εὐεργετεῖν οὐ προθυμούμενος); Σὺ δὲ ἢ διὰ σεαυτὸν, ἢ δι' ἡμᾶς, ἢ διὰ τοὺς ἄνδρας αὐτούς, ἢ διὰ πάντα ταῦτα ὁμοῦ, ἀλλὰ πάντως γε αὐτοὺς εὐεργέτησον».

Ἐν τῷ ἐν τέλει τοῦ 38 τόμου τῆς Πατρολογίας τοῦ Migne ὀνομαστικῶ Πίνακι καὶ δὴ καὶ ἐν λ. «Helladius Eulalii frater et Grogorii consobrinius» καὶ ταῦτα λέγονται: «Hunc Amphilochio quondam Constantiopolis praefecto commendat Gregorius». Πράγματι ἐν τῇ προηγουμένῃ ὑπ' ἀριθ. ΠΓ' Ἐπιστολῇ τοῦ Γρηγορίου πρὸς τὸν Ἀμφιλόχιον υἱὸν¹, ὅστις τότε, ἦτοι ἐν ἔτει 365, διέπρεπεν ἐν Κωνσταντινῶν ὡς «συνήγορος» ἐν δικαστηρίοις, συνιστᾶται, ὡς ἤδη ἀνωτέρω ἐκτενῶς διελάβομεν, καταχωρίσαντες μάλιστα καὶ τὴν ἐπιστολὴν καὶ σχολιάσαντες ταύτην, ὅπως ὁ Ἀμφιλόχιος βοηθήσῃ τῷ ἐμπεριστάτῳ Νικοβούλῳ διὰ κτηματικὴν τινα ὑπόθεσιν, ἐν δικαστικῷ ἀγῶνι ἐμπλακέντι. Ἡ παρὰ Migne ἀνωτέρω σημείωσις φαίνεται συσχετίζουσα τὴν ὑπόθεσιν τοῦ Νικοβούλου μετὰ τῆς ὑποθέσεως τῶν δύο ἀδελφῶν Ἑλλάδιου καὶ Εὐλαλίου. Ὅτι πραγματικῶς φαίνεται ὀρθῆ τοιαύτη συσχέτισις, συνάγεται καὶ ἐκ τῆς φράσεως τοῦ Γρηγορίου ἐν τῇ πρὸς τὸν Καισάριον, τὸν ἑπαρχὸν Κωνσταντινῶν ἀνωτέρω καταχωρισθείσῃ ἐπιστολῇ αὐτοῦ: «Ἐγὼ μὲν οὖν καὶ ἠρυσθρίασα περὶ τούτων ἐπιστέλλων. Ἐπειδὴ γε ὁμοίως αὐτοῖς ὀφειλόμεθα, καὶ διὰ γένος καὶ διὰ τὴν τοῦ βίου προαίρεσιν...». Ἐρυσθρία δὲ τὴν ὑπόθεσιν ὁ Γρηγόριος, διὰ τί; Μήπως, διότι οἱ ἀντίδικοι ἦσαν πάντες συγγενεῖς τοῦ Γρηγορίου; Τοῦτο φαίνεται ὑπεμφαινόμενον καὶ ἡ φράσις:

1. Migne, PG. 37, 45.

«ὁ μοίῳς αὐτοῖς ὀφειλόμεθα, καὶ διὰ γένος». Ἄλλ ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει γεννᾶται τὸ μέγα ἐρώτημα : Πῶς ὁ Γρηγόριος τὸν μὲν ἀνεψιὸν αὐτοῦ Νικόβουλον συνιστᾷ τῷ Ἀμφιλοχίῳ, τοὺς δ' ἐτέρους «ἀνεψιούς», Ἑλλάδιον καὶ Εὐλάλιον συνιστᾷ τῷ ἐπαρχῷ Καισαρίῳ καί, ὡς θὰ ἴδωμεν εὐθὺς κατωτέρω, καὶ τῷ Λολιανῷ καὶ δὴ καὶ μὲ τὸ μέρος τούτων, ὡς ἀδικουμένων, τάσσεται ; Βεβαίως εὐκὸλον δὲν εἶναι νὰ ἐρμηνεύσωμεν μὲ τὰς κειμένας πηγὰς τὸ προβάλλον εἰς μέσον πρόβλημα, οὐδὲ νὰ ἐξηγήσωμεν δυνάμεθα τὴν διπλὴν ταύτην στάσιν τοῦ Γρηγορίου ἐναντι τῶν τυχόν συγγενῶν του καὶ ἀντιδίκων. Μόνον μίαν ἐξήγησιν θὰ ἠδυνάμεθα, ἴσως, νὰ δώσωμεν, ἀλλὰ καὶ ταύτην ὁμολογοῦμεν λίαν ἐξεζητημένην. Ὁ καλὸς κἀγαθὸς Γρηγόριος, ὁ πρῶτος καὶ εἰρηνικὸς ἐν πᾶσι, δυσθύμως ἔφερε τὴν μεταξὺ τῶν συγγενῶν αὐτοῦ διάστασιν, λόγῳ τοῦ ἀγροκτήματος. Καὶ ὁμολογεῖ μὲν ὅτι τὸ δίκαιον εἶναι μὲ τὸ μέρος τῶν «ἀνεψιῶν» αὐτοῦ Ἑλλάδιου καὶ Εὐλάλιου, ἀλλ' ἵνα μὴ ψυχράνη καὶ δυσαρεστήση καὶ τὸν ἐπίσης προσφιλῆ αὐτοῦ ἀνεψιὸν Νικόβουλον, δέχεται νὰ συστήσῃ τοῦτον εἰς τὸν συγγενῆ ἀμφοτέρων Ἀμφιλόχιον, ἄνδρα γνωστὸν καὶ ἀδιάβλητον καὶ δίκαιον, ἐπὶ τῇ ἐλπίδι, ὅτι καὶ ὁ Νικόβουλος θὰ μείνῃ ἱκανοποιημένος, ἀλλὰ πολλῷ μᾶλλον ἐν τῇ βεβαιότητι, ὅτι ὁ συντεὸς καὶ δίκαιος Ἀμφιλόχιος θὰ κατανοήσῃ πρὸς ποῖον ἐμπίπτει τὸ ἀδίκημα καὶ θὰ συμβουλεύσῃ αὐτῷ ἀπὸ νομικῆς πλευρᾶς τὸ τι ὀφείλει νὰ πράξῃ, ὅπερ δὲν ἐπέτυχε πρότερον, ἴσως, διὰ συμβουλῶν καὶ παραινέσεων ὁ Γρηγόριος πρὸς ἄρσιν τῆς διαφορᾶς μεταξὺ τῶν συγγενῶν ἀντιδίκων. Τὸ ὅτι οὐδαμοῦ ἀλλαχοῦ ἐμφανίζεται ἡ ὑπόθεσις, δίδει τὸ ἐνδόσημον νὰ ὑποθέσωμεν ὅτι ἡ φιλειρηνικὴ πολιτικὴ καὶ ἡ μεγάλη τοῦ θείου Γρηγορίου σύνεσις, ἐπέτυχε τοῦ ποθομένου, ἤτοι τὴν φιλικὴν λύσιν τῆς κτηματικῆς ταύτης διαφορᾶς μεταξὺ τῶν ἀντιδίκων. Ἄλλ' ἡμᾶς ἐνταῦθα δὲν ἐνδιαφέρει τόσον τοῦ τίνες οἱ ἀντίδικοι καὶ διὰ τί τόσον ὀξέως δίσταντο διὰ τὸ ἀγρόκτημα τοῦτο, ὅσον ἡ πληροφορία, ἡ ἐκ τῶν ἐπιστολῶν πρὸς τὸν ἐπαρχον Καισάριον καί, ὡς εὐθὺς ὀψόμεθα, πρὸς τὸν Λολιανὸν ἀρουμένη, ὅτι οἱ δύο ὅμαιμοι ἀδελφοί, Ἑλλάδιος καὶ Εὐλάλιος ἦσαν «ἀνεψιοί» τοῦ Γρηγορίου. Τοῦτο δὲ σαφῶς δηλοῦται καὶ ἐν τῇ ἀνωτέρω ἐπιστολῇ πρὸς Καισάριον καὶ ἔτι σαφέστερον ἐν τῇ πρὸς Λολιανόν, ἐν συνεχείᾳ ἐπισταλείῃ ὑπ' ἀριθ. ΙΕ' ¹ ἐπιστολῇ, ἐχούση οὕτω : «Εὖ γε ὅτι ἐπανήκεις ἡμῖν — ἴσως ἐννοεῖ ὅτι, ἀπαλλαγείς τῶν καθηκόντων του ὁ Λολιανὸς ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος Ἰουλιανοῦ τοῦ Παραβάτου, ἤδη μετὰ τὴν ἀνοδὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ Οὐάλεντος, ἀνέκτησε καὶ πάλιν τὴν προτέραν αὐτοῦ θέσιν —, διὰ μακροῦ μὲν, ἀλλ' ὄμως (καὶ ὁ τούτου κρεῖττον), ὅτι κατὰ νοῦν πράττων, καὶ τῶν ἐπὶ σοὶ φροντίδων ἡμᾶς ἠλευθέρωσας. Πάντα γὰρ κοινὰ ποιούμεθα

1. Migne, PG 37, 48]9.

πρὸς σέ, καὶ λύπας καὶ εὐφροσύνας· τοιοῦτον γὰρ ἡ φιλία. Ἐπειδὴ δὲ ἐπανήκεις, μετάδος φίλοισι σοῖσι σῆς εὐπραξίας, φησὶν ὁ εἰπὼν· μεταδώσεις δέ, εἰ τοὺς κυρίους μου τοὺς ἀνεψιούς· Ἐλλάδιον καὶ Εὐλάλιον, καὶ τᾶλλα οἰκείους ὄρᾳν προθυμοῖο (οἰκείους δὲ λέγω, εἰ μὴ ἄλλους ἡμᾶς πρὸς ἑαυτὸν νομίζεις, οὐ γὰρ οἶδ' ὅ τι ἂν μείζονα εἴποιμι), καὶ μὴ ἐτέρων δεηθῆναι προστατῶν ἀνάσχοιο. Ἀλλὰ πάντα σεαυτὸν παράσχοιο, φίλον χρηστόν, γείτονα δεξιόν, παραστάτην γενναῖον, ἵνα μὴ καθ' ἕκαστον λέγω, τὸν εὐγενῆ Λολιανόν, τὸν ἐπὶ καλοκαγαθίᾳ γνῶριμον. Ὑπισχοῦμαι δέ, εἰ ἐπὶ πλείον αὐτοῖς ὁμιλήσεις, καὶ τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν τὸ ὕψος κατίδοις, ὅτι πρὸς ἄλλους ὑπὲρ αὐτῶν πρεσβεύσεις. Τοσοῦτον θαρδῶ τῷ σῷ τρόπῳ, καὶ οὕτω πολλὰς ἐλπίδας ἔχω μὴ διαμαρτήσεσθαι σου περὶ ὧν αὐτὸς ἐπρέσβευσα».

Ἐκ τῶν δύο ἀνωτέρω καταχωρισθεισῶν ἐπιστολῶν καταφαίνεται ὅτι ὁ Γρηγόριος τοὺς δύο ἀδελφοὺς Ἐλλάδιον καὶ Εὐλάλιον καλεῖ «ἀνεψιούς» αὐτοῦ. Ἐν τῷ ὀνομαστικῷ πίνακι τοῦ Migne ὁ Γρηγόριος ὀνομάζεται, ὡς εἶδομεν, «consobrinus» τούτων, ἤτοι πρῶτος ἐξάδελφος. Πάντως, ὡς θὰ ἴδωμεν καὶ παρακατιόντες, ὁ Γρηγόριος δὲν διασαφεῖ δυστυχῶς τὸν βαθμὸν συγγενείας του πρὸς τοὺς δύο τούτους ἀδελφοὺς. Ὁ ὄρος «ἀνεψιός», ὡς γνωστὸν, κατὰ μὲν τὴν ἀρχαίαν γλῶσσαν ἐσήμαινε πράγματι τὸν πρῶτον ἐξάδελφον, εἴτε ἐκ μητρὸς εἴτε ἐκ πατρὸς, κατὰ τὴν βυζαντινὴν ὁμως περίοδον, ἐσήμαινε, ὅτι καὶ σήμερον, ἤτοι τὸν ἐξ ἀδελφοῦ ἢ ἀδελφῆς υἱόν. Ἀλλὰ τῆς μόνης ἐγγάμου ἀδελφῆς τοῦ Γρηγορίου Γοργονίας τέκνα δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἦσαν οἱ ἀνωτέρω «ἀνεψιοὶ» τοῦ Γρηγορίου καὶ δι' ἄλλους μὲν λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι οὗτοι σαφῶς, ὡς θὰ ἴδωμεν, τέκνα τοῦ ἱερέως Νικομήδους ὑπὸ τοῦ Γρηγορίου ὀνομάζονται. Ὡστε μᾶλλον περὶ πρωτεξαδέλφων τοῦ Γρηγορίου πρόκειται, ἐὰν ὁ Νικομήδης οὗτος ἀδελφὸς τοῦ πατρὸς τοῦ θείου Γρηγορίου θεωρηθῆ ἢ τοῦλάχιστον πρῶτος ἐξάδελφος ἐνὸς τῶν γονέων τοῦ Γρηγορίου, ὁπότε καὶ τὰ ἀνωτέρω τέκνα τοῦ Νικομήδους πρέπει ὡς «ἀνεψιοὶ» ἐκ πρώτου ἐξαδέλφου νὰ θεωρῶνται. Ἄλλ' ἐπανέλθωμεν ἐπὶ τοὺς «ἀνεψιούς» τοῦ Γρηγορίου.

Τὸ μέγα τοῦ θείου Γρηγορίου ἐνδιαφέρον πρὸς τοὺς δύο «ἀνεψιούς» αὐτοῦ καταφαίνεται καὶ ἐκ τῶν ἀφιερωτικῶν εἰς Ἐλλάδιον τριῶν Ἐπιταφίων ΑΖ', ΔΗ' καὶ ΑΘ', ἐπὶ τῷ προώρῳ θανάτου τοῦ Ἐλλαδίου γραφέντων, πιθανώτατα ἐν ἔτει 371. Ἴδου λοιπὸν πῶς θρηνεῖ ὁ Γρηγόριος τὸν θάνατον τοῦ «ἀνεψιοῦ» αὐτοῦ Ἐλλαδίου:

ΑΖ'. Εἰς Ἐλλάδιον

«Αἰεὶ σοι νόος ἦεν ἐς οὐρανόν, οὐδ' ἐπὶ γαίης
Ἦρειδες χθαμαλῆς ἔχμιον οὐδ' ὀλίγον.

*Τοῦνεκεν ὡς τάχος ἦλθες ἀπὸ χθονός. Ἐυλάλιος δὲ
Σὴν κόριν ἀμφιέπει σὸς κάσις, Ἑλλάδιε».*

ΔΗ'. Ἄλλο

*«Τὸν νεαρόν, Χριστῶ δὲ μέγαν, πολιόν τε νόημα
Χῶρος ὄδ' ἀθλοφόρων, Ἑλλάδιον κατέχω,
Οὐ νέμεις. Κείνοις γὰρ ὁμοίον ἄλλος ἀνέτηλ
Σβεन्नὺς ἀντιπάλου τὸ φθονεροῖο μόθον».*

ΔΘ'. Ἄλλο

*«Μικρὸν μὲν πνεύσεκες ἐπὶ χθονὶ σαρκὸς ἀνάγκη,
Πλείονα δὲ ζωῆς ὑπόθι μοῖραν ἔχεις,
Ἑλλάδιε, Χριστοῖο μέγα κλέος· εἰ δὲ τάχιστα
Δεσμῶν ἐξελύθης, τοῦτο γέρας καμάτων».*

Ἐκ τῶν φράσεων : «ὡς τάχος ἦλθεν ἀπὸ χθονός» καὶ «τὸν νεαρόν, Χριστῶ δὲ μέγαν, πολιόν τε νόημα Ἰ Χῶρος ὄδ' ἀθλοφόρων, Ἑλλάδιον κατέχω» καὶ «μικρὸν μὲν πνεύσεκες» καὶ «τάχιστα δεσμῶν ἐξελύθης Ἑλλάδιε», ἀποδεικνύεται ὅτι ὁ θρηνοῦμενος «ἀνεψιός» τοῦ θείου Γρηγορίου Ἑλλάδιος ἐνωρὶς ἐστερήθη τοῦ βίου καὶ νέος ἀπῆλθε τοῦ κόσμου τούτου. Ὡστε λίαν ὀρθῶς ὁ Muratorius¹ ἀποφαίνεται, τῷ Billius ἀντιτασσόμενος, ὅτι ἕτερος εἶναι ὁ «ἀνεψιός» τοῦ Γρηγορίου Ἑλλάδιος τοῦ ὁμωνύμου ἐπισκόπου Καισαρείας τῆς Καππαδοκίας, μεθ' οὗ ἐν ἐπιστολικῇ ἐπικοινωνίᾳ διατέλει ὁ Γρηγόριος² παρὰ Migne, PG 37, 221, 277, 281.357.360³. Τὸ νεαρόν τῆς ηλικίας τοῦ ἀπελθόντος δὲν ἐπιτρέπει νὰ δεχθῶμεν τοῦτον ἐπισκοπον γεγονότα καὶ δὴ καὶ ὡς τοιοῦτον δρᾶσαντα. Ἄλλως τε τὰ μὲν Ἐπιτάφια ἐγράφησαν τῷ 371, πιθανῶς ἔτει τοῦ θανάτου τοῦ Ἑλλάδιου, ἐνῶ αἱ πρὸς τὸν ὁμώνυμον ἐπίσκοπον Καισαρείας ἐπιστολαὶ τοῦ Γρηγορίου ἀναφέρονται, ὡς εἶδομεν, εἰς πολὺ μεταγενεστέρην ἐποχὴν.

(Συνεχίζεται)

1. Παρὰ Migne, PG 37, 1461 σημ. 130.

2. Πρβ. τὰς ἐπιστ. ὑπ' ἀριθ. PKZ' (τοῦ ἔτους 382), PEZ' (τοῦ 382[3] ἔτους), POB' (τοῦ ἔτους 383), ΣΙΘ' (ἐγγραφή μεταξὺ τῶν ἐτῶν 386[9]), ΣΚ' (τῆς ἰδίας ἐποχῆς πρὸς τὴν προηγουμένην).

3. Πρβ. καὶ ἐπιστ. ΡΙΠ' : Θεοδώρω, ἐπισκόπῳ, αὐτόθι 300 Α.